

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Η εθνική ταυτότητα συνιστά μια κοινωνική και πολιτική ταυτότητα. Αυτός ο διπλός της προσδιορισμός, αλλά και το γεγονός ότι παρουσιάζει πολλές ιδιαιτερότητες και ως κοινωνική και ως πολιτική ταυτότητα, καθιστούν την ανάλυση και τον ορισμό της πολύπλοκο και πολυσήμαντο. Ταυτόχρονα, πρόκειται για έναν τύπο ταύτισης με έντονες συναισθηματικές αναφορές και ποικίλες εκδηλώσεις. Ας τα δούμε αυτά αναλυτικά για να προχωρήσουμε στον ορισμό της εθνικής ταυτότητας και τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών της.

Η εθνική ταυτότητα ως κοινωνική ταυτότητα

Από κοινωνιολογικής άποψης, η εθνική ταυτότητα είναι η ταυτότητα που αποκτά κανείς μέσα από την ταύτιση με την κοινωνική και πολιτισμική ομάδα στην οποία γεννιέται και μεγαλώνει, δηλαδή το έθνος. Είναι μια από τις πολλές ταυτότητες που μπορεί να αποκτηθούν, όμως έχει πολλές ιδιαιτερότητες σε σχέση με άλλες κοινωνικές ταυτότητες. Η κυριότερη ιδιαιτερότητά της είναι ότι *δεν είναι εθελοντική*: ουσιαστικά προκύπτει μέσα από την κοινωνικοποίηση, και δεν επιλέγεται από τα άτομα, αλλά προσδίδεται σε αυτά. Το έθνος δεν είναι μια ομάδα στην οποία επιλέγει κανείς να συμμετάσχει, για κοινωνικούς, πολιτιστικούς ή άλλους λόγους, αλλά μια ομάδα στην οποία βρίσκεται και λειτουργεί αναπόφευκτα, είναι δηλαδή η κοινωνία στην οποία ζει. Ο μη εθελοντικός χαρακτήρας της εθνικής ταυτότητας εκφράζεται με δύο τρόπους. Πρώτον, τα άτομα εξ αρχής δεν έχουν τη δυνατότητα επιλογής οποιασδήποτε εθνικής ταυτότητας, δηλαδή δεν μπορούν να επιλέξουν αν θα αποτελέσουν μέρος ενός οποιουδήποτε έθνους ή όχι. Το έθνος ως τύπος ομαδικής κατηγοριοποίησης δεν επιλέγεται πριν συμμετάσχει κανείς σε αυτό, ούτε μπορεί να βγει από αυτό. Τα άτομα που αποκηρύσσουν τα έθνη ως κοινωνικά σύνολα είναι ελάχιστα και υφίστανται είτε την αναγκαστική-εξωτερική κατηγοριοποίηση ως ‘Έλληνες’, ‘Ινδοί’ ή όποια άλλη μπορεί να είναι η καταγωγή τους ακόμη και αν την αποποιούνται, είτε την κοινωνική-ιδεολογική περιθωριοποίηση. Έτσι, αυτή η επιλογή, αν και θεωρητικά όχι αδύνατη, δεν είναι πρακτικά πιθανή. Δεύτερον, τα μέλη της εθνικής ομάδας δεν έχουν επιλογή αν θα έχουν τη συγκεκριμένη εθνική ταυτότητα, δηλαδή δεν μπορούν να επιλέξουν αν θα αποτελέσουν μέλη του συγκεκριμένου έθνους στο οποίο έχουν βρεθεί ή από το οποίο έχουν καταγωγή. Έτσι, αποκτούν την εθνική ταυτότητά τους και την υπερασπίζονται σαν να ήταν επιλογή τους. Ακόμη και όσοι μεταναστεύουν, προσωρινά ή μόνιμα και για οποιοδήποτε λόγο (για να εργαστούν, για να σπουδάσουν, για να γνωρίσουν τον κόσμο

κλπ.), η εθνική τους ταυτότητα τους ακολουθεί ως στοιχείο τόσο εξωτερικής κατηγοριοποίησης, όσο και εσωτερικής διαφοροποίησης. Άλλωστε, συνήθως η μετανάστευση δεν αποτελεί επιλογή ενός άλλου έθνους, αλλά ενός άλλου κράτους, και συνοδεύεται από συναισθήματα και εκδηλώσεις νοσταλγίας.

Αναφέραμε ότι η εθνική ταυτότητα προκύπτει από την ταύτιση με το έθνος στο οποίο γεννιέται και μεγαλώνει κανείς. Υπάρχουν όμως άτομα με δύο ταυτότητες, ή που μεγαλώνουν μακριά από το μέρος που γεννήθηκαν κλπ. Εκεί παρατηρούμε ότι οι ταυτότητες που αποκτούν τα άτομα είναι αυτές του έθνους προέλευσης των γονιών τους, ή και του έθνους στο οποίο ζουν, αν είναι διαφορετικό από αυτό των γονέων. Ουσιαστικά, λοιπόν, η εθνική ταυτότητα είναι *κληρονομική*: είναι, αφενός, η ταυτότητα των γονιών και, αφετέρου, του τόπου στον οποίο μεγαλώνουμε. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στο παράδειγμα των ατόμων που έχουν δύο ταυτότητες. Πρόκειται συνήθως για περιπτώσεις παιδιών που προέρχονται από μεικτούς γάμους ή παιδιά μεταναστών, που η ταύτιση έχει γίνει και με το έθνος καταγωγής των γονιών και με το έθνος όπου έχουν μεγαλώσει και ζήσει. Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που καθορίζουν ποια από αυτές τις ταυτότητες θα γίνει πιο σημαντική για το κάθε άτομο, όπως το μέρος μόνιμης κατοικίας, η σχέση και ταύτιση με τους γονείς, οι φίλοι, οι ερωτικοί σύντροφοι κλπ. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, δεν ακυρώνουν τον κληρονομικό και, συνεπώς, μη εθελοντικό χαρακτήρα της εθνικής ταυτότητας.

Ένα παράδειγμα ενδεικτικό της σημασίας που αποδίδεται στην οικογενειακή κληρονομιά είναι αυτό της εθνικής ταυτότητας στις ΗΠΑ. Επέλεξα αυτό το παράδειγμα ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικό καθώς πρόκειται για ένα εθνικό κράτος που συστάθηκε στη βάση της εθελοντικής μετανάστευσης και συμμετοχής, και επίσης για ένα παράδειγμα ισχυρής ταύτισης με ένα έθνος –το αμερικανικό έθνος– εξίσου ισχυρής με άλλα, ‘ιστορικά’ έθνη. Παρ’ όλα αυτά, οι Αμερικάνοι έχουν την τάση να ‘ενθυμούνται’ τις παλαιότερες και μακρινές ρίζες τους και να αποκαλούν εαυτούς και άλλους με τρόπο που να αναφέρει την ταύτισή τους με αυτές: Αφρο-Αμερικανοί, Ελληνο-Αμερικανοί, Ιρλανδο-Αμερικανοί κλπ. Πόσο μάλλον που αυτή η ‘ενθύμηση’ είναι καθαρά φαντασική στο βαθμό που αφορά τρίτης, τέταρτης κ.ο.κ. γενιάς μετανάστες, που γνωρίζουν την ‘άλλη’ καταγωγή μόνο μέσα από οικογενειακές διηγήσεις ή από περιστασιακές επισκέψεις για διακοπές. Βλέπουμε λοιπόν ότι η αίσθηση και μόνο ύπαρξης οικογενειακών δεσμών με ένα άλλο έθνος είναι ικανή να δημιουργήσει συναισθηματικούς δεσμούς και, χαλαρές ή σημαντικές, ταύτισεις. Αυτές οι ταύτισεις δεν μπορεί να είναι βέβαια σημαντικότερες από την αμερικανική ταυτότητα ή πιο προσδιοριστικές για τη νοοτροπία των ατόμων, αλλά υποδεικνύουν το γεγονός ότι οι οικογενειακοί/εθνικοί δεσμοί είναι ισχυροί ακόμη και γι’ αυτούς που απλά τους μαθαίνουν χωρίς να τους βιώνουν.

Να διευκρινιστεί ότι, ενώ η εθνική ταυτότητα είναι κληρονομημένη από τους γονείς, δεν είναι απαραίτητως η ίδια με αυτή των γονιών, με την έννοια ότι μπορεί να απαρτίζεται από διαφορετικά στοιχεία. Για παράδειγμα, η θρησκεία είναι για πολλούς σημαντικό συστατικό της εθνικής τους ταυτότητας, ενώ για άλλους μπορεί να μην αποτελεί καν συστατικό ή να ασπάζονται διαφορετική θρησκεία. Όμως το γεγονός αυτό δεν υποβαθμίζει την εθνική συνείδηση του καθενός: η έλξη και σημασία της εθνικής ταυτότητας είναι ανεξάρτητη της αντίληψης του κάθε ατόμου σχετικά με τα συστατικά στοιχεία της. Ο άθεος, ο Καθολικός και ο Ορθόδοξος Έλληνας, για παράδειγμα, μπορεί να αισθάνονται εξίσου Έλληνες χωρίς αυτή η διαφοροποίηση να επηρεάζει το γεγονός ότι έχουν κοινή εθνική ταυτότητα. Η αίσθηση του ανήκειν εμπεδώνεται στην εθνική ταυτότητα διαμέσου της ανατροφής σε ένα οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο είναι μοναδικό για τον καθένα: τα πιστεύω και οι ιδεολογίες είναι σημαντικά για τη γενικότερη κοινωνικο-πολιτική ταυτότητα των ατόμων, όμως η εθνική ταυτότητα δεν προσδιορίζεται από αυτά, αλλά από τα συναισθήματα και τις ανάγκες που ικανοποιεί. Το έθνος ουσιαστικά ενοποιεί σε μια κοινή ομάδα και ταυτότητα άτομα που είναι έντονα διαφοροποιημένα σε όλους τους άλλους τομείς (οικονομικά, πολιτικά, ταξικά κλπ.) και, ενδεχομένως, αποκρύπτει τις διαφοροποιήσεις τους σε κάποιο βαθμό. Αυτό οφείλεται στην προσαρμοστικότητα του έθνους ως κοινωνικής ομάδας, που περιλαμβάνει όλους και δεν συγκρούεται με άλλες ομάδες στο εσωτερικό του.

Συνέπεια της συμμετοχής στην εθνική ομάδα *a priori*, χωρίς να έχει αξιολογήσει κανείς την ίδια, τα χαρακτηριστικά της και τα μέλη της πριν αποφασίσει να ενταχτεί σε αυτή, είναι η *a posteriori* υπερ-τίμησή της, δηλαδή η αποδοχή και αξιολόγησή της εκ των υστέρων ως θετική, αξιολογή ή και ανώτερη. Το επιπρόσθετο γεγονός ότι τα άτομα δεν είναι απλά μέλη του έθνους αλλά συστατικά και καθοριστικά του στοιχεία –γιατί αυτά το συνιστούν στο παρόν από την στιγμή της γέννησής τους και οι πράξεις τους συνδέονται με την εικόνα και πορεία του– καθιστά την εκ των υστέρων θετική αξιολόγησή του μια ‘επιβεβλημένη’ αναγκαιότητα. Είναι μια αναγκαιότητα εκ των πραγμάτων επιβεβλημένη γιατί, στο βαθμό που ταυτίζονται με το έθνος, η εικόνα και αξιολόγησή του είναι ταυτόχρονα εικόνα των μελών του. Η εθνική ταυτότητα, συνεπώς, δεν είναι απλά η κοινή ταυτότητα με μια κοινωνική ομάδα, αλλά ένα συστατικό στοιχείο της ίδιας της προσωπικότητας.

Η εθνική ταυτότητα ως πολιτική ταυτότητα

Η ιδιαιτερότητα του έθνους ως κοινωνικής ομάδας εξηγεί σε μεγάλο βαθμό τη σπουδαιότητα της εθνικής ταυτότητας σε σχέση με άλλες ταυτότητες. Η εθνική ταυτότητα έχει όμως και μια πολιτική πτυχή, η οποία μπορεί να μας διαφωτίσει σχετικά με τη συνεχή παρουσία της, αλλά και τις θεωρούμενες ως ακραίες εκφάνσεις της. Η πολιτική πτυχή σχετίζεται τόσο με την επιρροή του εθνικισμού στη σημασιολογία του έθνους και της εθνικής ταυτότητας, όσο και με την πολιτική εκπροσώπηση του έθνους από το κράτος και τη συστηματοποίηση της εθνικής ταυτότητας από αυτό. Κατ' αρχάς, η εθνική ταυτότητα αποκτά ορισμένες ιδιαιτερότητες που σχετίζονται με την επιρροή του εθνικισμού στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το έθνος. Το έθνος υπό την επιρροή του εθνικισμού τείνει να θεωρείται ως η σημαντικότερη αξία, ενώ το αντίστοιχο συμβαίνει και με την εθνική ταυτότητα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το έθνος φαντασιώνεται ως μια 'οικογένεια', ως μια «βαθιά, οριζόντια συντροφικότητα» (Anderson 1991: 7), μια μεγάλη 'αδελφότητα', που αντλεί τα σύμβολά της από αυτή τη φαντασίωση. Η Grant, για παράδειγμα, στην έρευνά της σχετικά με τους θεμελιακούς μύθους της δημιουργίας των ΗΠΑ, αναφέρει πως όταν οι Αμερικάνοι αναζητούσαν σύμβολα ενότητας του έθνους τους, ανακήρυξαν τον George Washington ως τον 'Πατέρα του Έθνους' ως την πρώτη τους ιδεατή προσωπικότητα (Grant 1997: 93). Το σύμβολο του Πατέρα ή της Μητέρας είναι το ισχυρότερο, αφού ανακαλεί άμεσα τις ασυνείδητες αναμνήσεις και ταυτίσεις από τη βρεφική και παιδική ηλικία. Η δυνατότητα της εθνικής ταυτότητας να προκαλεί άμεση κινητοποίηση στα άτομα ενδεχομένως προκαλεί κατάπληξη, όμως κανείς δεν θα αρνούταν να κινητοποιηθεί αν η οικογένειά του το 'απαιτούσε'. Η εθνική ταυτότητα λειτουργεί όπως ένας οικογενειακός δεσμός.

Το έθνος αποκτά σταθερό σημείο αναφοράς μέσω μιας συγκεκριμένης εδαφικής περιοχής, η οποία θεωρείται απόλυτη και μη διαπραγματεύσιμη και αναφέρεται ως 'η γη των προγόνων', 'τα πάτρια εδάφη', 'τα ιερά μας χώματα' κλπ. Δεν μπορεί να υπάρξει έθνος χωρίς το 'σπίτι' του ή χωρίς ένα εδαφικό σημείο αναφοράς. Το 'σπίτι' ενός έθνους είναι η επικράτεια στην οποία βρίσκεται πολιτική έκφραση: υπάρχει δηλαδή ένα κράτος το οποίο περιχαράκωνει και οριοθετεί τα σύνορα του 'έθνους-κράτους'. Το σημείο αναφοράς ποικίλλει: μπορεί να είναι το ίδιο το εθνικό κράτος (το 'σπίτι') για τα μέλη της Διασποράς ενός έθνους (π.χ. η Ιταλία για τους Ιταλούς που ζουν εκτός της), ή το ιστορικό σημείο καταγωγής ενός έθνους χωρίς κανένα εθνικό κράτος (π.χ. η 'γη του Ισραήλ' για τους Εβραίους ως το 1948, το Κουρδιστάν για τους Κούρδους κλπ.), ή οι 'αλύτρωτες περιοχές' που ανήκουν ιστορικά στο έθνος ή που το έθνος θεωρεί ότι ιστορικά του ανήκουν, αλλά δεν αποτελούν μέρος του εθνι-

κού κράτους (η Βόρειος Ιρλανδία για τους Ιρλανδούς, η 'Βόρεια Ήπειρος' και η Μικρά Ασία για αρκετούς Έλληνες κλπ.). Στην τελευταία περίπτωση παρατηρούμε ότι πολλές χρόνιες διαμάχες εθνών εξελίσσονται γύρω από μια διάσταση απόψεων σχετικά με τις αλύτρωτες περιοχές.

Το εδαφικό στοιχείο είναι σημαντικό για τα έθνη και τις εθνότητες, αλλά ο εθνικισμός ιδεολογικοποίησε και προσδιόρισε με ακρίβεια την ύπαρξή του καθώς προέβαλε την ανάγκη ύπαρξης εθνικού κράτους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των Εβραίων, οι οποίοι είχαν καταφέρει να διατηρήσουν την εθνική-θρησκευτική²⁰ τους ταυτότητα για πολλούς αιώνες χωρίς να έχουν δικό τους κράτος. Αφότου ο εθνικισμός εμφανίστηκε και επικράτησε με το ιδεολογικό πρόταγμα του 'έθνους-κράτους', έκανε την εμφάνιση του το πολιτικό κίνημα του Σιωνισμού, που αξίωνε την επιστροφή στη 'γη του Ισραήλ'. Η διεθνής πολιτική τάξη των εθνικών κρατών που δημιουργήθηκε μέσω του εθνικισμού υπήρξε τόσο ισχυρή ώστε, όπως υπογραμμίζει ο Hastings, ώθησε αρκετούς Εβραίους που ως τότε διατηρούσαν την εθνική τους ιδιαιτερότητα μέσω της θρησκείας να ενεργήσουν ενάντια στις γραφές και να ζητήσουν πολιτική έκφραση σε ένα κράτος: μέχρι τότε «η Εβραϊκή θρησκεία είχε εγκλιματιστεί στη διασπορά και, στην πραγματικότητα, ήταν για πολύ καιρό ιδιαίτερα εχθρική προς τον Σιωνισμό» (Hastings 1997: 186)²¹.

Η εθνική επικράτεια είναι λοιπόν βασικό στοιχείο του έθνους και επίσης βασική αναφορά της εθνικής ταυτότητας, γεγονός που εξηγεί και την έντονη κινητοποίηση που προκαλείται όταν υπάρχει απειλή, ή υποψία απειλής, προς αυτήν. Επίσης, η ονομασία του έθνους ή της εδαφικής επικράτειας είναι σημαντική, όπως υποδηλώνουν και οι περιπτώσεις έντασης ή διαμάχης σχετικά με το όνομα του έθνους ή κάποιας περιοχής εντός των συνόρων του. Η διαμάχη για την ονομασία είναι στην πραγματικότητα ένα ζήτημα ταυτότητας. Ο Moscovici αναφέρει ότι η ονομασία φέρει και επιβάλλει μια ταυτότητα (Moscovici 1985: 372) και, παρομοίως, ο Laclau υποστηρίζει ότι η ταυτότητα ενός ατόμου/αντικειμένου είναι «το αναδρομικό αποτέλεσμα της ονομασίας του» και το όνομα την υποστηρίζει: η ονομασία ενός αντικειμένου αποτελεί τη «φραστική του κατασκευή» (discursive construction)²². Έτσι, το όνομα ενός έθνους είναι η ταυτό-

20. Είναι δύσκολο να ορίσουμε την εβραϊκή ταυτότητα ως αποκλειστικά θρησκευτική ή εθνική. Από τη μια, είναι αναμφισβήτητα μια θρησκευτική ταυτότητα αλλά, από την άλλη, οι Εβραίοι έχουν αναπτύξει μια αίσθηση ταυτότητας και ιδιαιτερότητας ως 'λαός', ως έθνος, που βασίζεται μεν στη θρησκεία τους, αλλά έχει πλέον διαμορφώσει όλα τα χαρακτηριστικά μιας εθνικής ταυτότητας. Και οι ίδιοι άλλωστε αυτο-προσδιορίζονται ως έθνος.

21. Η αντιπαράθεση ορθόδοξων Εβραίων και Σιωνιστών είναι ακόμη και σήμερα υπαρκτή, καθώς ο επαναπατρισμός των Εβραίων πριν την έλευση του Μεσσία είναι ενάντια στις Γραφές.

22. Laclau, Ernesto, στην εισαγωγή του Zizek 1989: xiii.

τητά του και η ταυτότητα των μελών του. Ο Billig αναφέρει σχετικά ότι «αν θέλουμε να φανταστούμε τους εαυτούς μας ως μοναδικούς, χρειαζόμαστε ένα όνομα γι' αυτό» (Billig 1995: 73), ένα όνομα επίσης μοναδικό, και παραθέτει το παράδειγμα της διαμάχης ανάμεσα στην Ελλάδα και τη FYROM, που είχε προκαλέσει τόση οργή στους δύο λαούς, αλλά και τόση ειρωνεία στους εξωτερικούς παρατηρητές που θεωρούσαν το ζήτημα ανούσιο. Προσπαθώντας να ερμηνεύσει την αντιπαράθεση ο Billig υποστηρίζει ότι «ο κόσμος είναι πολύ μικρός για να χωρέσει δυο πατρίδες με το όνομα 'Μακεδονία', ακόμη και αν έχουν ξεκάθαρα συμφωνηθεί τα σύνορα. Κάθε πατρίδα πρέπει να θεωρείται ιδιαίτερη και να είναι φυσικά και μεταφορικά χωρισμένη από τις άλλες» (Billig 1995: 75).

Η μοναδικότητα της κάθε ταυτότητας είναι μια ακόμη πλευρά της σημασιολόγησής της από τον εθνικισμό και προέρχεται από την αφήγηση του 'εκλεκτού έθνους', που αποδίδει σε ένα έθνος 'αγιότητα' και ξεχωριστό προορισμό. Ο Hastings συνδέει την αίσθηση –και απαίτηση– μοναδικότητας με τον τρόπο που η Χριστιανοσύνη σύστησε τα κράτη, και υποστηρίζει ότι ο εθνικισμός χρησιμοποιεί την προτίμηση που εκφράζεται στην Παλαιά Διαθήκη προς ένα έθνος για να εμφανίσει την αίσθηση ότι κάθε λαός μπορεί να είναι εκλεκτός, όπως και ο εβραϊκός. «Ακριβώς εδώ βρίσκεται η ρίζα των πιο ακραίων ευρωπαϊκών εθνικισμών, στην ευρέως διαδεδομένη χριστιανική υπόθεση ότι μπορεί να υπάρξει μόνο ένα έθνος εκλεκτό, αυτό στο οποίο ανήκει ο καθένας, ο πραγματικός διάδοχος του αρχαίου Ισραήλ» (Hastings 1997: 198). Έτσι, υποστηρίζει ο Hastings, όσο περισσότερο αυτο-ορίζεται ένα έθνος ως περιούσιο, τόσο περισσότερο επιθυμεί να εξουδετερώσει το πρώτο περιούσιο έθνος, τους Εβραίους. Αυτός ο συνδυασμός εθνικισμού και αντι-Σημιτισμού βρήκε έκφραση με φριχτά αποτελέσματα στη ναζιστική Γερμανία, όπου η 'Άρια' φυλή επιθυμούσε και επιδίωξε την εξόντωση των ίδιων της των πολιτών που είχαν εβραϊκή καταγωγή.

Η ρητορική του 'εκλεκτού έθνους' εκφράζεται ρητά σε ακραίους εθνικισμούς, αλλά υπονοείται με σαφήνεια και σε πολλές περιπτώσεις που θεωρείται ότι δεν υπάρχει εθνικισμός ή ότι, αν υπάρχει, είναι μετριοπαθής. Οι περισσότεροι άνθρωποι μπορούν να φέρουν στο μυαλό τους παραδείγματα συμπολιτών τους, μη προερχομένων από εξτρεμιστικούς κύκλους, οι οποίοι να αναφέρουν στην καθημερινότητά τους ότι το έθνος τους είναι μοναδικό ή ασύγκριτο ή διαφορετικό, ότι έχει μια σπουδαία ιστορία, ή ότι πρέπει να εκπληρώσει ένα υποδειγματικό μέλλον. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, προερχόμενα από έθνη που δεν αναφέρονται στα (ακραία) εθνικιστικά παραδείγματα, είναι τα ακόλουθα. Στους μύθους και διηγήσεις της δημιουργίας του αμερικάνικου έθνους η κεντρική υπόθεση είναι ότι «η τελική νίκη των Αμερικανών απέναντι στους

Βρετανούς και, αργότερα, των Βορείων απέναντι στους Νότιους, ήταν με κάποιον τρόπο βέβαιο ότι θα συμβεί, αφού ένα έθνος *προορισμένο* να καθοδηγήσει την υπόλοιπη ανθρωπότητα δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί παρά με τον τρόπο που το έκανε... ως ένα *‘έθνος ευλογημένο απ’ τον Θεό’*, ως ένα *‘έθνος Σωτήρας’*» (Grant 1997: 91, πρόσθετη έμφαση). Στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, οι Άγγλοι εκφράζουν καθημερινά την αντίληψή τους ότι έχουν την ισχυρότερη αίσθηση εθνικής ταυτότητας, που τη δικαιολογούν στη βάση ότι η ιστορία τους εκτείνεται στο μακρινό παρελθόν –μαζί με πολλά άλλα που θεωρούν το ίδιο.

Η εθνική ταυτότητα είναι και μια ταυτότητα πίστης στο έθνος, που εκφράζεται γενικά με την προθυμία υπεράσπισης των συμφερόντων του, αλλά και διαφύλαξης της ταύτισης με αυτό. Ο Stern ενδεικτικά αναφέρει ότι τα άτομα προβάλλουν αντιστάσεις στην προοπτική αλλαγής της εθνικής τους ταυτότητας, ακόμη και όταν θα ωφελούνταν προσωπικά απ’ αυτό, όπως συμβαίνει αρκετές φορές με τους μετανάστες, ειδικά τους δεύτερης και άνω γενιάς, που διατηρούν την εθνική ταυτότητά τους, ως πρώτη ή μοναδική ταυτότητα (Stern 1995: 223). Αυτή η πίστη στο έθνος έχει σημαντικές συνέπειες, όχι μόνο για τα άτομα και την ταυτότητά τους αλλά και για την άσκηση πολιτικής. Το έθνος είναι μέσω του κράτους και μια πολιτική οντότητα, στο βαθμό που το *‘έθνος-κράτος’* αναπαριστά αφενός μια ιστορική και πολιτισμική οντότητα και μια κοινωνία (το έθνος), και αφετέρου την πολιτική της εκπροσώπηση και *‘διαχείριση’* από το κράτος. Έτσι, το έθνος κράτος είναι η πολιτική έκφραση και εκπροσώπηση μιας οργανωμένης κοινωνίας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Επιπλέον, καθώς στο επίπεδο του κράτους υπάρχει ένας έντονος ανταγωνισμός για την κατάκτηση της εξουσίας, ο ανταγωνισμός αυτός μεταφέρεται και στο επίπεδο του έθνους από τις ομάδες που διεκδικούν την εκπροσώπηση του, ή την έχουν πετύχει. Ο εθνικισμός αναφέρεται ακριβώς σε αυτό το σημείο, καθώς χρησιμοποιείται στον ανταγωνισμό για την εξουσία είτε για να νομιμοποιησει ορισμένες επιλογές είτε για να κινητοποιήσει τα άτομα ή για να κερδισθεί η εμπιστοσύνη τους. Είναι δηλαδή ένας τρόπος χειραγώγησης και εκμετάλλευσης των μαζών στην πολιτική σκηνή που έχει κυριαρχήσει διεθνώς, ειδικά στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες.

Τέλος, η ιδιαιτερότητα της εθνικής ταυτότητας λόγω της επιρροής του εθνικισμού σχετίζεται και πάλι με την ύπαρξη του κράτους και συγκεκριμένα με την οργάνωση και συστηματοποίηση της εθνικής ταυτότητας στα πλαίσιά του. Η εθνική ταυτότητα συστηματοποιείται και αποδίδεται μαζικά στα μέλη του έθνους από τους κρατικούς μηχανισμούς που είναι υπεύθυνοι γι’ αυτό. Η εκπαίδευση, ο αθλητισμός, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, η ενημέρωση και πληροφόρηση, έχουν έναν εθνοκεντρικό χαρακτήρα και τονίζουν την ύπαρξη του

έθνους και τη σπουδαιότητα της ταύτισης με αυτό. Έτσι, εκτός της αυθόρμητης εμπέδωσης της εθνικής ταυτότητας, που λογικά προέρχεται από τη συμμετοχή στην εθνική ομάδα, αυτή γίνεται αναγκαστική και αναπόφευκτη στο βαθμό που είναι επίσης μια πολιτική επιλογή²³.

Ορισμός και επιμέρους χαρακτηριστικά της εθνικής ταυτότητας

Τα παραπάνω στοιχεία συνθέτουν την εθνική ταυτότητα μέσα από τις κοινωνικές και πολιτικές της ιδιαιτερότητες. Βεβαίως, να διευκρινιστεί ότι αυτά τα στοιχεία αποτελούν *εν δυνάμει* εκδηλώσεις της ταύτισης με το έθνος. Δηλαδή, ορισμένες εκδηλώσεις της ταύτισης δεν είναι ανά πάσα στιγμή ορατές, υπάρχουν όμως σε λανθάνουσα κατάσταση: σε ορισμένα άτομα ενδέχεται να μην εκδηλωθούν ποτέ, και αντιστρόφως. Σημαντικό ρόλο παίζει η επιρροή του εθνικισμού στα άτομα και, συνεπώς, οι πιθανότητες να επηρεαστούν από την εθνικιστική ρητορική. Επίσης σημαντική είναι η πολιτική κινητοποίηση από ένα κόμμα, ενδεχόμενοι ακραίοι εθνικισμοί που εκδηλώνονται σε άλλα γειτονικά έθνη, και οι γενικότεροι αστάθμητοι παράγοντες και, εσωτερικές και εξωτερικές, συγκυρίες. Βέβαια, η σχετική αυτονομία και ελευθερία του κάθε ατόμου δεν ακυρώνεται: παραμένει η ατομική επιλογή όσον αφορά την αποδοχή των πολιτικών ιδεολογιών και την κινητοποίησή τους από αυτές. Η αυτονομία αυτή, όμως, είναι σχετική στην εποχή του εθνικισμού, τόσο γιατί ο εθνικισμός είναι μια ιδεολογία, Λόγος και συναίσθημα που απευθύνεται με ισχυρό τρόπο στο ασυνείδητο και τις επιθυμίες, όσο και γιατί ευνοείται από τη ραγδαία μετάδοση των συναισθημάτων που συντελείται και εντείνεται λόγω του μεγάλου αριθμού ατόμων που συνιστούν το έθνος.

Η εθνική ταυτότητα λοιπόν *είναι το αποτέλεσμα της συνεχούς διαδικασίας ταύτισης με το έθνος, καθώς και το συναίσθημα που εγείρεται από αυτή την ταύτιση*. Ο ορισμός αυτός είναι αρκετά ελαστικός, αλλά και ακριβής. Δεν ορίζει την εθνική ταυτότητα σε σχέση με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που μπορεί να έχει, καθώς η παρουσία τους είναι θέμα ιστορικών, πολιτικών και άλλων συγκυριών. Αντιθέτως, τονίζεται τόσο η υποκειμενικότητα της διαδικασίας της ταύτισης, όσο και το γεγονός ότι η ταύτιση με το έθνος προσδιορίζεται από τον τρόπο οριοθέτησης του έθνους. Στο βαθμό που το σημαινόμενο του έθνους προσδιορίζεται με διαφοροποιημένο τρόπο στο χώρο και στο χρόνο, έτσι και η

23. Στο ζήτημα της οργάνωσης της εθνικής ταυτότητας από το κράτος θα αναφερθούμε εκτενώς στο τέταρτο κεφάλαιο.